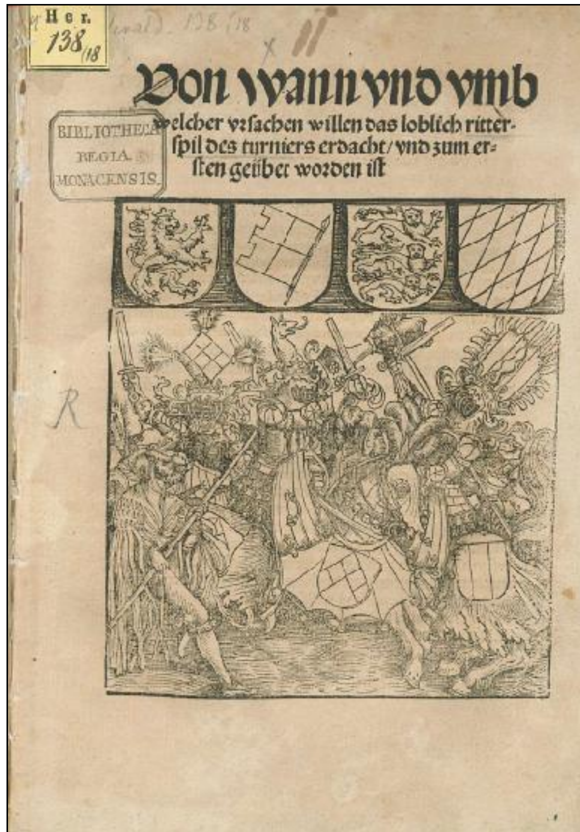

MARX WÜRFUNG

VON WANN VND VMB WELCHER VRSACHEN WILLEN DAS LOBLICH RITTERSPIL DES TURNIERS ERDACHT VND ZUM ERSTEN GEÜBET WORDEN IST

VANAF WANNEER EN OM WELKE REDENEN HET LOFFELIJKE RIDDERSPEL VAN HET TOERNOOI BEDACHT EN VOOR HET EERST BEOEFEND IS GEWORDEN

1 5 1 8

vertaling:

Ruud Muschter
∴

Groningen

muschter@home.nl
www.archive.org

27 maart 2021

INHOUDSOPGAVE

BRONVERMELDING

Augsburg 1518

https://daten.digitale-sammlungen.de/~db/0002/bsb00024617/images/

Bayerische Staatsbibliothek

INLEIDING VAN DE VERTALER

De motor achter de hier uiteengezette toernooigeschiedenis, en beschreven als de keizer van het Heilige Roomse Rijk, is ongetwijfeld keizer Maximiliaan I van Oostenrijk (1459-1519), een telg uit het Habsburgse Huis. Het huidige manuscript werd gepubliceerd in 1518, dus de keizer zal er nog kennis van hebben kunnen nemen.

Aan hem wordt uitgelegd hoe zijn voorouders in 934 met de toernooien zijn begonnen, en wel onder keizer Hendrik I de Vogelaar (876-936). Vele oorspronkelijke organisatoren en deelnemers worden in het werk genoemd. In die zin is het een redelijk monotone opsomming. De kernstaten die de toernooivoogden moesten leveren, waren De Palts, Franken, Schwaben en Beieren. Ronduit indrukwekkend is het aantal deelnemers, dat in de tienduizenden liep. Het moet logistiek een enorme opgave zijn geweest om al deze edelen overnachtingen en maaltijden te verschaffen. Helaas wordt - op een enkele vermelding na - niet duidelijk wie de kosten droegen van deze gigantische operatie.

Bij de benamingen van de organisatoren en deelnemers is niet te zien, of het gaat om persoonsnamen of stads- en gebiedsnamen. Vele namen van edelen waren immers gelijk aan die van het gebied waarover zij heersten. Dat is problematisch bij de vertaling.

Zo worden in een bepaalde passage persoonsnamen opgesomd met voorzetsels als ‘von’, ‘ausz’, ‘zu’. Omdat het niet mogelijk is om uit te maken wat er bedoeld wordt, is er in de vertaling voor gekozen om de voorzetsels gewoon over te nemen.

Vervolgens is het de vraag of de schrijfwijze van die tijd moet worden gehandhaafd. Wordt “graf von Habspurg” dan ‘graaf Von Habspurg’, of ‘graaf Van Habsburg’?

Dan zijn er ook de mengvormen, bijvoorbeeld “grauen von der Wid”. Hier lijken de voorzetsels deel uit te maken van de persoonsnaam, zodat vertaald zou kunnen worden met ‘graaf

Van der Wid'. Maar juist omdat er zovele mengvormen zijn tussen persoonnamen en gebiedsnamen, is er niettemin voor gekozen om te vertalen met 'graaf van der Wid', óók tegen de taalregel in, als die 'Van der Wid' of 'Van de Wid' zou voorschrijven.

Een factor is verder, dat voor de landen en steden ook verschillende schrijfwijzen zijn gebruikt. Dan is de vraag, wordt 'Spanhaim' dan 'Spanheim'? Bij "Burgundi" zijn wij gewend om gewoon 'Bourgondië' te schrijven. Voor zover het mogelijk en duidelijk is, zijn in de vertaling de ons bekende vernederlandsingen toegepast: 'Bayrn' wordt 'Beieren', et cetera.

De begrippen 'freyhait' en 'gerechtigkait' zijn vertaald met 'vrijheid' en 'gerechtigheid'. Onder 'freyhait' lijken de privileges te worden verstaan, ware het niet, dat beide begrippen ook direct naast elkaar zijn voorgekomen. Onder 'gerechtigkait' kunnen ook de rechtsregels worden verstaan.

In het werk wordt op diverse plekken gesproken over bestraffing in open toernooi. Daarbij wordt over "geschlagen", dus 'slaan' gesproken. Dit lijkt letterlijk bedoeld te zijn, aangezien de keizer bij het vaststellen van de eerste regel zelfs het doodslaan tot straf voor een bepaald vergrijp rekent. Nu kan 'slaan' ook 'verslaan' betekenen. Uit de context moet dit duidelijk worden. Zo kan iemand die wegens een misdraging niet tot het toernooi wordt toegelaten, in open toernooi niet verslagen, maar wel geslagen worden. En er is ook sprake van huldiging met een kransje, dat door sommige deelnemers als te weinig waardering werd beschouwd nu zij hard gewerkt hadden en "geschlagen" waren. Maar het is onduidelijk waarom iemand die hetzij verslagen, hetzij geslagen werd, in aanmerking zou moeten komen voor eerbetoon.

In het werk zijn de citaten nergens gemarkeerd.

Ruud Muschter.

DE TEKST

Aan de edelgestrenge heer Hans van der Albm te Hueburg, ridder, ‘erbtruchsesz’[1] van de stift Salzburg en hoofdman daarvan, mijn gebiedende heer, bied ik, Marx Würfung, mijn gans gewillig voortdurende dienst aan.

Adellijke gestrenge heer, in verstreken dagen is te Augsburg door uwe gestrengheid een klein boekje aan mij overhandigd, inhoudende de christelijke opmars[2] ten tijde van keizer Hendrik de Eerste, lofwaardiger nagedachtenis van zijn naam, geschied tegen indertijd het ongelovige, tirannieke volk, Goten en Hunnen genaamd. Na deze, door God de almachtige verordineerde zege en overwinning tot triomf, genoeglijkheid en vreugde - voor de hooggeboren, ook wel naar afkomst loffelijke adel, tot bijzondere eer en waardigheid - is het sierlijke ridderspel van het toernooi voor het eerst bedacht, georganiseerd en aangewend geworden. Dat boekje heb ik met begeerlijk welgevallen gelezen en daarin bevonden, dat ook uwe gestrenge voorouders als voorname ridderlijken van de adel omstreeks vijfhonderdzesentachtig jaar geleden daar geweest en gehoorzaam verschenen zijn. Zulk een oude en loffelijke herkomst van uw gestrenge stam en naam mag redelijkerwijze tot eerlijke nagedachtenis gelden en bemeten worden. Daarop heb ik tot bijzondere lof, waardigheid en verheffing voor alle hooggeboren, welgeboren adel en toernooigenoten van goede afkomst, opdracht gegeven om het hiervoor aangeduide boekje te laten drukken, dat ik hierbij naar uwe gestrengheid als eerste als mijn gebiedende heer toestuur, onder aanbieding van mijn meerdere vermogen daaromtrent aan uwe gestrengheid, aan wie ik mij hiermede gedienstig tot welvaren aanbeveel. Gedateerd te Augsburg, de vijfde dag van de maand

[1] “erbtrucksesz”. Onvertaalbaar. Feitelijk een ‘dapifer hereditarius’, ofwel een hoge ambtenaar aan een middeleeuws Frans koninklijk hof.
[2] “horzug”.

november na de geboorte van Christus, Onze-Lieve-Heer in het 1518-e[3] jaar.

---

[3] “der mindern zal im XVIII-jar”. Een oude schrijfwijze, waarbij van een jaartal de hondertallen worden weggelaten.

Opdat alle doorluchtige hooggeboren vorsten en heren, graven, vrijen, ridders en knechten der Duitse natie de loffelijke afkomst van het toernooi erkennen en in onvergetelijke nagedachtenis mogen behouden, hoe het oorspronkelijk is ontstaan en ontwikkeld, met name toebedeeld aan vier geslachten, met name Rijnstram, Franken, Schwaben en Beieren, en met welke op eer gegronde redenen tot sier van de adellijke deugd en tot straf van het kwaad, zult gij dat hierin in het kort feitelijk vermeld vinden.

Na de geboorte van Christus, Onze-Lieve-Heer, in het negenhonderdvijfendertigste jaar, ten tijde dat Hendrik de Eerste van naam, een hertog in Sachsen, het Roomse Rijk regeerde, benoemd met de bijnaam De Vogelaar vanwege het feit dat hij bijzonder plezier en vreugde beleefde aan de vogelvangst, werd hij, toen hij tot Roomse koning was verkozen en hem zulks door een boodschapper verkondigd werd, aangetroffen met zijn jonge hart en zinnen zittend op een vogelval, bezig om vogels te vangen, weshalve hij de naam keizer Hendrik de Vogelaar voortaan behouden heeft. Toen hij evenwel de keizerlijke kroon ontving, vond hij dat hij beschimpt werd doordat men hem een Roomse keizer, een opperhoofd van de christenheid noemde. En zijn erfelijke landen kon hij door het ongelovige, tirannieke volk de Hunnen, thans Hongarije genaamd - ik bedoel de landen die de voorvader van zijne majesteit, Karel de Grote, voor het Roomse Rijk veroverd en tot ordening gebracht had, en die wederom onder zijn regering van het Rijk afgevallen waren - niet handhaven, bevrijden noch behouden, en met name moesten zij aan de genoemde Hunnen zware belasting en tribuut geven en betalen. Hij wilde zulks noch in zijn erfelijke, noch in de landen van het Roomse Rijk (te verstaan in het oosten en westen Sachsen, Goten, Wenden en Schlanen, en ook Vorder Reüssen thans genaamd Brandenburg, Stettin, Pommeren, Pruisen, Mecklenburg, Sonnenberg, Ruggen en Landslün, met meer

aangrenzende vorstendommen, heerschappen en steden) meer toestaan, waarop de lofwaardige keizer een ernstig mandaat uitvaardigde en aan hen allen op grote straf en verlies van alle privileges gebood om de Hunnen nog rente of tribuut te geven.[4] Dat zijn echter de Hunnen spoedig gewaargeworden. Zij verzamelden zich met de Reüssen, Tartaren en anderen in grote menigten en trokken met paardenkracht naar de koninkrijken en landen Gotland, Wenden, Schlauen en Vorder Reüssen, die zij spoedig bedwongen en wederom innamen. Zij bezetten ze naar hun believen en beroofden daarna de keizer en de Rijkslanden, deden overal bijzonder grote schade, met name brand en doodslag. Toen echter dergelijke schade dagelijks toenam en ondragelijk was, beklaagde de keizer zich over hen bij alle vorsten, geestelijke en wereldlijke prelaten, graven, heren, ridders en knechten, en ook alle steden en standen van het Heilige Roomse Rijk in die zin, dat het tirannieke slechte en ongelovige volk, de Hunnemannen, aan zijn erfelijke landen en die van het Rijk en de mensen een onverdraaglijke afbreuk deden en schade toevoegden, reden waarom hij ertoe bewogen werd om uit rooms-keizerlijke macht bij de plichten van het Rijk aan te manen en ernstig te gebieden bij plicht en eed en bij alle privileges van het Rijk dat eenieder, ongeacht in welke waardigheid of stand hij zich bevond, zich erin zou schikken om na drie maanden naar de volgende inhoud van zijn keizerlijke mandaten in eigen persoon of via gevolmachtigde autoriteit en hoofdman bij genoemde zijne majesteit voor Maagdenburg in het veld te voet en te paard te verschijnen naar zijn vermogen. En wanneer hij dat jegens zijne majesteit in de toekomstige tijd dankbaar nuttig wilde maken[5] om aldaar tegen de vijanden van Christus, de God van onze harten, al het ernstige aan te wenden, was Zijne majesteit ook ernstig voornemens om met behulp van God, zelf voor Maagdenburg

[4] Het origineel bevat een dubbele ontkenning, zoals vaak in deze oude Duitse werken. Elders in dit werk eveneens.

[5] “geniessen”.

bij hen in eigen persoon met opgeworpen vliegend vaandel van het Heilige Rijk te verschijnen tegen het ongelovige, onchristelijke, slechte volk. Toen nu zulken mandaten van zijne keizerlijke majesteit bij alle vorsten en heren van het geestelijke en wereldlijke en andere verwanten van het Rijk gepresenteerd en voorgelezen werden, waren alle geestelijke en wereldlijke vorsten en heren, steden en gemeenten gewillig, gehoorzaam en bereid om hulp en redding te bieden. Zij schikten en ordenden zich naar zulk een loffelijk gehoor en trokken met alle krachten te voet en te paard, met geschut en alle benodigdheden die daarbij horen en noodzakelijk zijn, in goede orde, eenieder naar zijn vermogen en zonder te aarzelen. Met name een Paltsgraaf aan de Rijn van het Heilige Rijk, een advocaat, met hem trokken diverse andere vorsten uit Nederland en andere vorstendommen op, namelijk een hertog van Lotaringen, een hertog van Bar, een vorst uit Armiacka, een vorst en graaf uit de Scampani, een markgraaf van Potanië, een vorst van Zischney, de bisschoppen van Keulen, Trier en Thumgern, en zij zonden naar hem hun volk in redelijke aantallen. Daarnevens was over een stoet van een stift uit Trier maarschalk graaf Warmund van Spanheim. Onder en met hem was een graaf van Leinnigen, een graaf van Dockenburg, een Rijngraaf, een graaf van Falkenstein, een graaf van Riburg, een graaf en heer van Thenner, en een heer van Rapoltzkirchen. Van een stift van Keulen was er een graaf van Fürstenberg. Deze had onder zich negen graven, namelijk ene van Arnsberg, een graaf van Westfalen, een graaf van Blanckenburg, een graaf van Deckelburg, een graaf van Wichstein, een burggraaf van Kirchberg, een van Mörn, een heer van Limburg, en een heer van Brugge, et cetera. Boven het gezelschap van de stift van Thümgern stond de hoofdman, de heer Albon van Stulbing. Die had bij zich zes graven en heren, namelijk een graaf van Hansberg, een graaf van Horn, een graaf van der Wid, een heer van Atselstein, een heer van der Lipp, een heer van Alfftern, met vele andere ridders en knechten. Er kwamen bij ditzelfde gezelschap ook meer geestelijke en

wereldlijke vorsten en heren, en ook diverse steden van het Rijk, zoals Aken, Lüttich, Metz, Keulen, Mainz en andere. Zij allen verschenen naar hun vermogen en voeren onder het schild en bevel van de Paltsgraaf, de opperste hoofdman van het gezelschap van de keizerlijke majesteit, hun genadige heer en buur. Aldus voerde hij naar de keizer zo'n elfduizend man, goed toegerust te paard en te voet. Niet minder ijverig betoonde zich ook een hertog uit Franken om de Roomse keizerlijke majesteit te dienen, en met hem kwamen een hertog uit Bohemen, een hertog uit Merhern, twee gebroeders markgraven uit Meissen, een vorst uit Holland, een jonge Paltsgraaf van Witelspach, en met hen vele andere heren, ridders en knechten met groot gevolg. Zo stuurde ook een bisschop van Straatsburg, die men indertijd een bisschop van zilver[6] noemde, een goed toegerust gezelschap. Daaronder waren negen graven en heren, namelijk een graaf van Sultz, graaf van Wartshausen, een graaf van Lupffen, een graaf van Litzelstein, een graaf van Freyburg, een heer van Heün, een heer van Rapoldstein, een heer van Liechtenberg, een heer van Seyfersburg, een heer van Ochsenstein, met vele andere goede heren, ridders en knechten.

Een abt uit Fulda[7] stuurde ook tweehonderd paarden. Bij hen was hoofdman de heer André van der Hew, en met deze Erntreich van Hutten en Albrecht van Thüngen, beiden ridder. Daarenboven ook de steden Frankfurt, Wirtzburg, Rotenburg en andere steden van het Rijk. Dat alles kwam neer op een aantal tot in de negenduizend mannen te paard en te voet. Bovendien kwam tot de keizerlijke majesteit te Schwaben, goed toegerust, en met hem een hertog van Degt, een hertog van Schiltern, een vorst uit Vechtland en een markgraaf van Mirandel. Ook stuurde daarbij een bisschop van Milaan een grote groep[8].

---

[6] Mogelijk vanwege de verering in Straatsburg van St.-Landelinus, die jaarlijks tijdens een ruiterprocessie in de vorm van een zilveren buste wordt rondgedragen.

[7] "Fulden". Onzeker.

[8] "eiñ michel zeüg".

Daaronder was een graaf van Jenff de hoofdman. Zo stuurden ook de bisdommen Augsburg, Aichstet en Costenz een eerlijke groep. Bij deze waren ook de steden Augsburg, Zürich en Costenz met veel ander prelaten, heren en steden uit de streken daaromheen die onder hem en zijn hoofdmannen optrokken, tot een totaal van in de tienduizend sterk te voet en te paard, goed toegerust met alle noodzakelijke dingen.

Bovendien rustte hertog Berchtold van Beieren zich uit met grote macht en goed, uitgelezen volk. En met hem trokken met name twee hertogen uit Bohemenland, een hertog van Meron, een hertog uit Krabat, een markgraaf uit Oostenrijk, twee markgraven van Burgau, een vorst van Brabant, een landgraaf van Leüchtenberg en een landgraaf uit de Elzas. Tot hem[9] schikten ook vele andere bisschoppen, prelaten, graven, vrijen, heren, ridders en knechter hun volk. Ook uit stad en land een aanzienlijk volk. En in het bijzonder zond een bisschop van Saltzburg hem zo’n vierhonderd paarden. Onder dezen waren hoofdlieden: een van Törringen, een van Firmian, een van der Albm, alle drie ridders. Bovendien stuurden de bisschoppen van Trient, van Regensburg en van Freysingen hem hun volk, elk naar zijn aantal. En een hertog van Beieren voerde naar de keizer zo’n twaalfduizend man. Bovendien stuurde hem een bisschop van Mantz alleen rond de driehonderd mannen te voet en te paard. Ook de bisdommen uit Türingen en Hessen, onder wie elf graven en heren waren, namelijk een heer van Schwartzburg, hoofdman; twee van Zigenheim; een van Ravensburg, een van Waldegk, een van Mülberg, een van Hanau, een van Lamberg, een van Eysenburg, een van Ringel en een van Trumberg, met vele andere ridders en knechten. Daarbij kwam ook een hertog van Lotaringen in eigen persoon met een zeer goed uitgewerkte uitrusting. Ik voorzag veel meer andere heren, graven, vrijen en edelen, prelaten en steden, samen met een zeer groot aantal van diegenen, die op hun eigen kosten uit vrije wil mee optrokken - hoewel het mij niet

[9] De keizer zal bedoeld zijn.

mogelijk is ze allemaal te benoemen en het zou teveel schrijven vergen -, die alle voor het Heilige Rijk en tot welgevallen van de Roomse keizer omwille van het redden van het christelijke geloof mee optrokken jegens het slechte, ongelovige volk. Aldus liet ook de keizer in zijn eigen erflanden al de zijnen van adel en de steden toerusten, en met kracht uitnodigen om bij hem in het veld te verschijnen, zodat hij uit zijn genoemde landen uitbrak met meer dan zestienduizend man te voet en te paard, met veel toepasselijk geschut en krijgsuitrusting.

Toen nu de zes vorsten van Mainz, de Palts, Franken, Schwaben, Beieren en Lotaringen met alle voornoemde vorsten en heren, geestelijke en wereldlijke, samen met het volk der steden die tot het Rijk behoorden, samen kwamen, bleek dat zij met meer dan negenenzestigduizend man sterk, goed toegerust bij elkander waren. Daar heeft men wonderen gezien van vreugde en verlangen bij hen allen om jegens het ongelovige volk op te trekken. Met hen rukte de keizerlijke majesteit in eigen persoon spoedig in naam van de God van ons hart het slechte, tirannieke volk tegemoet, dat zich verzameld had in een ontelbare hoeveelheid. Wat zich daar heeft afgespeeld, was te lang om te beschrijven, wanneer het voor mijn opzet niet gedienstig is, want met name wil ik dat overlaten aan de kroniekschrijvers. Echter, door zulk een goede ordening van ridderlijke daden van het christelijke gehoor[10], dat zich zo mannelijk betoonde en hield jegens de vijanden, was de ongelovige koning met al zijn volk op de vlucht gejaagd, en uit het koninkrijk Wenden, Slaven en Vorder Reüssen gans verdreven tot in Noorwegen, dat ook die koning met zijn andere vluchtelingen innam en bezat. En wanneer de kronieken daarover schrijven, is Noorwegen indertijd voor het eerst een koninkrijk genoemd geworden, en daarvoor een vrije poort van Mozes geweest. Na lange tijd werd een koning van Noorwegen tot christen gemaakt, en koning Hendrik te Brandenburg genoemd, ook de mark genoemd. Hij was ook de eerste

[10] “hõrs”. Vertaling onzeker.

christelijke koning in de mark Brandenburg. En toen de Wenden en Goten in diezelfde tijd zo zwaar door de Duitsers vernederd waren, zovele slagen verloren, dat zij zo zwak werden dat zij ook ten slotte van de ene stad naar de andere en ook uit hun eigendommen en landen weken, ze moesten ontruimen en wederom naar huis in Hunnenland moesten trekken, en het hun schandelijk werd aangezien dat zij zoveel land met geweld bezaten en aan hen onder belasting gesteld hadden, en zij bovendien veel land en twee koninkrijken verloren hadden, beraadslaagden zij en wilden onder henzelf een koning mee naar huis voeren en spraken, dat Gotenland en Wenden voor hun bescherming te ver en ongelegen waren, en een Roomse keizer te dichtbij, waardoor zij in de toekomstige tijd om ze te behouden, hun eigen land en koninkrijk zouden kunnen verliezen. En vooral moest hij een koning der Hunnen en niet meer een koning der Goten en Wenden genoemd worden. De kroniekschrijvers stelden ook, dat daarvoor het Hunnenland[11] slechts door hoofdlieden geregeerd werd en naderhand Hongerland is genoemd. Ik laat het voor wat het is en kom wederom op de door mij begonnen materie.

Toen nu het slechte, onchristelijke volk door de Duitsers gans verdreven en de landen van hen bevrijd waren, trok keizer Hendrik met de vorsten en heren, samen met alle anderen van de verwanten van het Rijk naar Gotenland, Wenden en Slaven, waarin hij een grote schat aan voedsel en graan vond. Dat alles schikte hij achter zich en bezette de landen, met name Vorder Reüssen, al naar gelang nodig was, hetgeen dan in deze tijd genoemd wordt Pruisen, Stettin, Pommeren, Brandenburg, Meckelenburg en Stargarten, en met andere namen genoemde landen, steden en gebieden. Daarna wendde de keizer zich met al zijn gehoor en de gehoorzamen van het Rijk, om wederom naar huis te trekken door zijn land Brunswijk, indertijd Sachsen, en door het achterliggende hertogdom Tuster en Leün. Hij kwam bij Göttingen, dat zo genoemd werd omdat hij de Goten

[11] "Honenland". Onduidelijk.

in die tijd bedwongen had. Aldaar hield hij de vorsten, graven, vrijen, ridders en knechten bij zich, waarvan er zoveel waren, dat ik geloof dat er nooit zoveel van adel bij elkander gezien zijn geworden. En omwille dat zij gehoorzaam verschenen, zo eerlijk en ridderlijk naar hem en het Heilige Rijk gereisd waren, hield hij voor hen hartelijk hof en allerlei vreugdespel met rennen, steken, bijten[12], jagen en schieten. En met al datgene wat vreugde en ontspanning kan brengen, werd niets achterwege gelaten. Dat alles bevond de keizer naar hun verdienste echter te weinig. Met name bedacht hij om voor zijn waarde gasten nog meer ontspanning te bieden, en een toernooi en vreemd ridderspel in te richten, waar hij zelf met hen in wilde binnentreden en toernooien, aangezien voor de adel in de Hoogduitse landen en in het Rijk zulks onbekend en zeldzaam was. Doch in Brittannië, Gallië, Engeland en hun oorden werd het meermalen beoefend en was het in gebruik, wanneer de adel aldaar in oorlogen de zege had bereikt. Dan triomfeerden en toernooiden zij, tot openbare aanduiding van de vreugde en overwinning, hetgeen dan ook de keizerlijke majesteit ijverig beschouwde en deed nadenken - aangezien er nog nooit zoveel uitgelezen vorsten en heren, ridders en knechten van adel bij elkander verzameld gezien waren geworden - om een zo gedaan eerlijk ridderspel en toernooi aan te richten. Zulk voornemen hield hij de vorsten voor, waarop zij hem, met gans genegen wil, toezegden te helpen. Hoewel er ten dele onder hen ook velen waren die liever naar huis waren gereden, aangezien de reis tot in het derde jaar verlengd was. Nochtans bleven gemeenlijk alle vorsten en voorname heren en de adel bijeen om het nieuwe ridderspel een vervolg te geven. En aldus werd het toernooi met raad van de keizerlijke majesteit en algemene vorsten voorgenomen en beraadslaagd, met name met de vier vorsten van het Rijk, de Paltsgraaf bij de Rijn, de hertog uit Franken, de hertog in Schwaben, en de hertog in Beieren als de hoofdmannen van het Heilige Rijk, en ieder van hen zou drie

[12] “baissen”, de hond op het wild afsturen.

man geven om te beraadslagen. Dan zou de keizerlijke majesteit ook drie mannen daartoe verordineren. Deze vijftien mannen moesten geplaatst worden om het toernooi onverwijld aan te kondigen, te formeren en te ordenen. Nu dit verordineerd was, gaf daartoe de keizerlijke majesteit graaf Herman van Mulberg, de heer Ering van Pinckel en Sighart von Burgdorff. De Paltsgraaf aan de Rijn gaf daartoe een heer van Krottenbach, een heer van Rülingen en Eberhart van Ratzenhausen. Een hertog van Franken gaf daartoe een graaf van Schliffelberg, een heer van Pickenbach en een ridder van der Gher. Een hertog uit Schwaben gaf daartoe een heer van Hanau, een heer van Walsee, een ridder van Schlinberg. Een hertog uit Beieren gaf daartoe een graaf van Pogen, een graaf van Sultz en een ridder van Ebran. Toen aldus de vijftien mannen gekozen waren, beval de Roomse keizer hun dat zij zonder treuzelen samen zouden komen en aankondigen hoe zulk een triomf- en ridderspel het allersierlijkst en eerlijkst werd toegerust, aangevangen en volbracht.

De aankondiging van het toernooi

En aldus zaten zij neer en vingen aan om over de kwestie te spreken. Er was echter geen onder hen allen die bij zijn leven eigenlijk over een toernooi had horen praten. Nog minder hadden zij er een gezien of zelfs bezocht[13], want graaf Herman van Mülberg wist er verder ook niets meer over, dan wat hij van een van de secretarissen van de keizer gehoord had. En toen hij bemerkte dat niemand er iets over wist, sprak hij: Beste heren en vrienden, aangezien de keizerlijke majesteit ons de aangelegenheid verordineerd heeft, en gegeven heeft dat wij aan het algemene Rijk en alle Duitse adel tot waardigheid en eer een triomf- en ridderspel moeten aankondigen, en zulks (als wij het

[13] “gesůcht”. Heeft diverse betekenissen.

zorgvuldig doen[14]) in loffelijk en langdurig aandenken moge worden opgenomen, past het ons zeer, dat wij omzichtig en welbedacht daarin handelen en dat zulk ridderspel voor de keizerlijke majesteit en de vorsten van de algemene adel van het Rijk tot hoge eer betracht wordt. Want zou daarin een gebrek gevonden worden, zou het ons en al onze nakomelingen te verwijten zijn. En naar mijn mening zal het er goed uitzien, wanneer aan onze keizer bericht wordt, dat hij nog nooit zo'n toernooi gezien of bezocht heeft, of heeft horen bespreken of erover gelezen heeft. Wij zoeken verder raad en laten de secretaris halen over wie ik melding heb gedaan. Het betreft meester Philips, de secretaris van onze heer keizer; een wijs, verstandig, vroom man, over wie ik meermalen heb horen spreken aangaande de ordening en vrijheid[15] van het toernooi, hoewel hij er geen gezien had, doch er veel over had gelezen en een goed begrip had van hoe ze vroeger in Engeland werden gehouden. En mocht het u, mijn heren en vrienden bevallen om hem te laten halen en uit zijn ervaring te putten, dan zullen wij hem uitnodigen en met zijn raad ons de kwestie voornemen. Ongetwijfeld zal hij ons in dezen nuttig blijken en over al hetgeen waar hij vanaf weet, grondig bericht doen.

Hoe de raad van de secretaris van de keizer werd ingeroepen

Zodra de andere bijzitters die tot de bekendmaking van het toernooi verordineerd waren, de mening vernamen die graaf Herman hun voorhield, beviel het hun allen goed en waren zij tevreden dat hun een man was aangeduid die in de kwestie iets kon bijsturen. Zij werden het erover eens, dat zij hem zouden uitnodigen. Hij kwam aldus spoedig naar de raad van het

[14] "(als wir uns versehen)". Vertaling onzeker. Heeft vele betekenissen.

[15] "freyhait". Onduidelijk, heeft vele betekenissen, waaronder 'stad', 'oord', 'verlof'.

toernooi, en zij begonnen om via graaf Herman hem de reden te zeggen waarom zij hem hadden uitgenodigd. Zij verzochten hem eensgezind of hij adviseur en behulpzaam wilde zijn bij deze dingen, waarvan hij vooral moest beseffen en het hem in het bijzonder in gedachten mocht zijn[16], dat voor een Roomse keizer, alle vorsten en de algemene adel van de Duitse natie lof en eer daaruit zouden groeien, en door zulk een toernooi aan de keizerlijke majesteit, alle vorsten en de algemene adel eer en een onderhoudende tijd zouden worden toegevoegd.

Antwoord van meester Philips

Zodra meester Philips, de secretaris van de keizerlijke majesteit, vernam dat de benoemde graven en heren om die reden hem hadden willen uitnodigen, gaf hij hun antwoord en sprak: Welgeboren edelen, gestrenge, genadige en gunstige heren, wat ik er aan goeds aan kan bijdragen en raadgeven, ben ik gans gewillig bereid. Toen ik de kwestie vernam, was de keizerlijke majesteit gewillig om een toernooi te houden, opdat men zich jegens zijne majesteit billijk zal opstellen, hoewel het in deze tijd ook zou moeten worden vermeden. Want zoveel als ik over

in Gallia/in Engellanndt/vnd deren prouintzen seind gehalten
worden/vnd noch gehalten werden/ist darumb beschehen dem
jungen adel zů gebrauchung/vmb das sy souil tättiger fraidiger
vnnd geschickter werden gegen den feinden. Beschicht auch den
frawen vnd junckfrawen zů kurtzweil vnd gefallen/mit dem ge

de toernooien gelezen heb, zoals ze jarenlang in Brittannië, in Gallië, in Engeland en de provincies daarvan gehouden zijn en nog gehouden worden, hebben ze plaatsgevonden voor gebruikmaking door de jonge adel, opdat zij zoveel werkzamer, vrediger en bekwamer worden jegens de vijanden. Ze geschieden ook voor de vrouwen en jonkvrouwen voor hun genoegen

[16] "dauon in nit besonder im (...)". Onduidelijk.

en plezier, met het gebruik dat vier in zulk een toernooi en ridderspel hun best deden om boven de anderen geloofd en geprezen te worden. Aan dezen gaven de vrouwen en jonk-vrouwen dank. Dat was een kransje, soms met een aangehecht kleinood of aanhangsel, zoals uwe genaden en gunst in onze landen bij het steken en rennen ook gezien heeft. Niet minder bezorgt zulks een jong, adellijk gemoed een mannelijk hart in alle ridderlijke aangelegenheden, en zij hadden geen andere beloning, ordening of plaatsing. Zulks bevalt mij echter in dit geval om drie redenen niet. Ten eerste omdat sommigen zulk een dank en de krans niet veel waard en gering achten, voor niets moeite en arbeid hebben, geslagen worden, en er voor sommigen weinig eer en dank daaruit voortkomt. Ten tweede is duidelijk, dat mijn genadigste, genadige en gunstige heren, ridders en knechten tegen veel ridderlijke, grote moeite en arbeid thans in het derde jaar vanwege het algemene Rijk voor de zoveelste keer goed getoernooid hebben, gelijk aan een serieus toernooi. Daarom bracht aan het merendeel een rouwige vreugde meer plezier. Ten derde, zolang deze ernstige oorlog (zoals hiervoor vermeld is) thans tot in het derde jaar is uitgestrekt, kan ik niet anders vaststellen, dan dat de algemene adel der Hoogduitse natie de ouden, de middelsten[17] net als de jongen, in het algemeen allen bezig, dapper en mannelijk zijn geweest, en zij allen zulks met hun ridderlijke handen en daden in deze krijgsverlopen ogenschijnlijk bewezen hebben. Wanneer echter de keizerlijke majesteit ooit getoernooid wil hebben, zou ik aanraden om een toernooi voor het algemene Rijk met goedbeschouwde rechtsregels te overwegen, waarin ook eeniedere riddermatige man naar adellijke eer en deugd in het toernooi boven anderen die strafbaar zouden zijn, erkend moge worden. Ik heb er dikwijls over nagedacht om bepaalde artikelen in te schakelen waardoor de oneerlijke onder de eerlijke in zulk een toernooi gestraft wordt, zoals die dan in algemene raad door uwe genaden en gunst voorgenomen en

[17] Bedoeld zullen zijn: degenen van middelbare leeftijd.

besloten zouden worden. Daartoe wilde ik helpen en raad geven naar mijn begrip en vermogen, opdat de functies voor zulk een toernooi eerlijk en welbeschouwd gegrondvest en geordend worden.

Hoe de raadsleden aan de Roomse keizer hun mening over het toernooi voorhielden

Toen de heren en raadsleden van het toernooi de mening van meester Philips vernomen hadden, beviel hun zijn opvatting zeer goed en zij namen het aan met groot behagen. Daarop gingen zij naar de keizer en de vorsten van het Rijk, legden hun voor hetgeen zij met meester Philips van de raad bedacht en afgesproken hadden, of het zijne majesteit ook mocht bevallen. De keizer antwoordde hun in bijzijn van de vorsten van het Rijk[18]: Wij achten het gans bijzonder dat onze kanselier, meester Philips daarbij is geweest en heeft medegeholpen, en stellen vast, dat hij ongetwijfeld het ridderspel naar vorstelijke en adellijke eer bedacht en zeer goed beoordeeld heeft, want wij wisten ook eerder dat onze secretaris ten dele goed bericht daarover heeft gehad. Doch zo willen wij voor onze beste, getrouwe vorsten van het Rijk de overheid hierin uitzonderen[19], en willen vijf artikelen met alle vorsten aan onze goede vrienden hier tegenoverstellen. Om te beginnen, willen wij uit keizerlijke macht en overheid het eerste opstellen. Het tweede moet een Paltsgraaf aan de Rijn opstellen; het derde een hertog te Franken; het vierde een hertog te Schwaben; het vijfde een hertog te Beieren. Deze[20] moeten, tot lof van God de almachtige, voor het Heilige Roomse Rijk, de Duitse natie en alle adel tot waardigheid en eer opgesteld worden, waarbij de

---

[18] Het citaat is niet gemarkeerd.
[19] “(...) wollen wir uns unsern (...) fürsten (...) die oberkait hierinn voorbehalten haben”. Vertaling onzeker. ‘Vorbehalten’ heeft vele betekenissen.
[20] “die”. Lees: de artikelen.

vier ondeugden van de adel bestraft moeten worden, en de deugd van eeniedere eerlijke en van adel geboren man openbaar in zulk een toernooi erkend wordt. De inhoud van dat artikel, hierna benoemd tot het zesde artikel, moeten de vier toernooivoogden opstellen. De laatste twee moeten de raad van het toernooi erkennen, doch hetgeen in het achtste artikel wordt ondergebracht[21], of niet louter naar de noodzaak vereist opgesteld wordt, moet meester Philips, onze secretaris - aan wie wij zulks te doen, ijverig willen bevelen - verbeteren en ordenen, voor zover gij met z'n twaalven zijt. En wie[22] een van deze twaalf artikelen voor, tijdens of na het toernooi in verachting verbreekt, zal in open toernooi voor de ganse menigte gesmaad, geslagen en tot in den dood gestraft worden, op straffe en verlies van zijn adel, naam, schild en helm. Dit alles moet vooraf worden verkondigd en opgeschreven, opdat eenieder die van adel geboren is zich daarvoor weet te hoeden en zich ervoor schuwt. Zoals een goede christen zijn hart en gemoed moet stellen in de twaalf regels van het christelijke geloof waarin hij wenst en begeert bevonden te worden, alzo moet hij deze verboden der twaalf regels van dit toernooi weerstaan[23], wanneer zijn eer en aangeboren adel hem lief is, en zichzelf, zijn naam en geslacht met de allerhoogste ijver hoeden voor smaad en schande.

Een Roomse keizer stelt de eerste regel aldus op

Opdat zulk een afspraak die wij met u vanwege alle vorsten en heren, alsook de algemene adel in het Rijk aangevangen en zaliglijk voleindigd worde, stellen wij het eerste artikel zodanig op, dat alle riddermatigen van adel geboren en komaf die

[21] "underlassen". Kent vele betekenissen.
[22] "ünnd wölicher uroan". Onduidelijk.
[23] Lees: de ondeugden die erin beschreven worden.

opzettelijk handelen, of[24] tegen de hoogste schat der heilige christelijke Kerk met geweld, woorden of werk en enige daden als het ware gehandeld hebben, met recht niet in het toernooi binnengelaten mogen worden. Zou echter iemand daarin willen rijden in de mening het deugdelijke, adellijke werk en de daden van zijn voorouders en van zijn komaf te genieten, om daarmede zijn slechtheid te bedekken en te toernooien, dan moet men deze of dezen in open toernooi straffen en slaan tot de dood aan toe. En dit artikel stellen wij als het eerste op, naar de vaststelling van de vrijheid en gerechtigheid van het toernooi.

Een Paltsgraaf aan de Rijn stelt de tweede regel op, aldus

Toen de keizer de eerste regel van het toernooi genoemd had, sprak hij tot de Paltsgraaf, dat hij de tweede regel moest opstellen. Deze sprak: Allergenadigste heer, nu dan uwe keizerlijke majesteit verlangt dat ik de tweede regel vaststel, wil ik dat gehoorzaam doen, tot lof van God, tot nut van het Heilige Rijk, en tot waardigheid van alle adel. En weet dat er onder dezen niemand nuttiger en verdienstelijker is, want wie van adel geboren is, die tegen het Heilige Roomse Rijk, tegen het keizerlijk majesteitelijke gebod schandelijk[25] doet en verachtelijk handelt, heimelijk of openlijk met woorden, werken of daden, moet in open toernooi voor de ganse menigte bestraft en geslagen worden, naar inhoud van de vrijheid en gerechtigheid van het toernooi. Zulks onderken ik als de tweede regel.

---

[24] Hier worden deze begrippen op onduidelijke wijze gescheiden. Opzettelijk handelen enerzijds, zonder dat dit handelen omschreven wordt, gevolgd door ‘of’.

[25] “fråuenlich”, ‘frefelich’.

Een hertog uit Franken stelt de derde regel op

Daarna was het aan de hertog uit Franken om zijn toernooiregel op te stellen. Deze sprak: Genadigste keizer, aangezien ik door uwe majesteit ertoe opgevorderd ben, wil ik mijn ijver aanwenden om de derde regel op te stellen, tot lof van God, tot nut van het Heilige Rijk, tot waarschuwing aan de gemeenschappelijke adel om zich van alle oneer te onthouden, en erken tot mijn aandeel, dat wie van adel geboren en komaf is, en zijn opperheer verraadt of zelfzuchtig jegens hem wordt, en ook die de vijand van zijn burgers zonder recht en onverschuldigd, onder voorbijgaan aan zijn eer ombrengt, voor de ganse menigte geslagen en bestraft moet worden, naar gelang de aanwijzing en gerechtigheid van het toernooi.

De hertog van Schwaben stelt de vierde regel op

En toen een hertog uit Franken zijn redevoering volbracht had, sprak de keizer tot de hertog Fridrich van Schwaben, dat hij de vierde toernooiregel moest verordineren. Hij bood zich daartoe gehoorzaam aan en sprak: Allergenadigste heer, nu dan uwe keizerlijke majesteit mij de vrijheid geeft om de vierde regel op te stellen, weet ik er geen die voor God de Heer loffelijker, voor het Heilige Rijk nuttiger, en voor de gemeenschappelijke adel eerlijker is, tot waardigheid van Maria, de moeder Gods, alle heilige vrouwen, jonkvrouwen en weduwen, dat wie van adel geboren en komaf is, die vrouwen of jonkvrouwen onteert of verzwakt, hen smaadt met woorden of werken, onder voorbijgaan aan zijn eer, voor de menigte in open toernooi tot schender van vrouwen en jonkvrouwen moet worden uitgeroepen, bestraft en geslagen, naar de inhoud van de aanwijzing en gerechtigheid van het toernooi. Zo stel ik op, met inwilliging van de keizerlijke majesteit, als de vierde regel.

Een hertog van Beieren stelt de vijfde regel op

Daarna sprak de keizer tot de hertog van Beieren, of hij naar zijn goede aanzien, tot lof van God, tot eer van het Heilige Roomse Rijk, tot sier van de algemene adel van de Duitse natie, de vijfde regel wilde opstellen, hetgeen hij ook gehoorzaam deed. Hij sprak: Allergenadigste keizer, zo zeg ik God de almachtige dat ik - na de regels die opgesteld zijn opdat God de Heer meer geëerd en de adel van schanden en zonden wordt afgehouden - niets anders weet, dan dat wie van adel geboren en van zijns ouders adelsgenoten komaf is, en zegelbreukig, mijnedig, eerloos onderkend en gegispt wordt, dat genoemde in geen enkel toernooi wordt toegelaten, noch zal rijden. Mocht iemand echter desondanks erin trekken, dan moet hij geslagen en bestraft worden in open toernooi voor de ganse menigte, naar de aanwijzing en gerechtigheid van het toernooi. Dit wil ik opgesteld hebben als de vijfde regel.

Hierna volgt het bevel van de keizer omtrent de andere artikelen.

En toen de hertog Berchtold (die de broeder van de slechte Arnold was) de vijfde regel had opgesteld, sprak de keizer tot de verkozen raadsleden van het toernooi: Gij beste getrouwen van het Rijk, aangezien gij thans ertoe verkozen zijt om het toernooi te organiseren en te ordenen, antwoorden wij u van onze kant hiermede namens ons en de vorsten van het Rijk onze erkentenis voor de vijf regels die gij ter hand zult nemen. Ge zult ermee neerzitten in algemene raad, en allereerst vier toernooivoogden kiezen uit de vier vorstendommen, namelijk de Palts, Franken, Schwaben en Beieren. Geef hun bevel dat zij ogenblikkelijk hier bij ons en bij alle adel in het Rijk eeniedere

vorst in zijn kwartier laten aankondigen - met name de landen die in deze tijd gehoorzaam bij ons verschenen zijn en hun hulp betoond hebben, zover de Duitse natie reikt - en opschrijven wie van eer en adel geboren en komaf is en wil toernooien, daar dezen zich in Maagdenburg op de eerstvolgende maandag na de dag van St.-Mattheüs, de heilige apostel en evangelist moeten vervoegen, met zijn toernooigezelschap, zoals het aan hen daarbij aangeslagen en verkondigd moet worden. Daarna moet gij hen toespreken, dat zij alle vier eenstemmig de zesde regel[26] van het toernooi moeten vaststellen. Vervolgens moet gij zelf eenstemmigheid erkennen om er voor God de heer en de algemene adel tot lof en eer twee regels bij te doen, zodat er acht regels zijn. Daarna dragen wij de gemelde regels over aan onze secretaris, meester Philips. Hem willen wij bevelen om er nog vier regels bij te doen. Dan zullen er twaalf artikelen zijn. En hebben wij ongetwijfeld in onze regels iets achterwege gelaten en niet genoegzaam verklaard of bedacht, dan zal hij zulks naar behoefte in geschrift brengen en opstellen, samen met andere vrijheid en gerechtigheid die tot het toernooi behoren.

De verkiezing van de eerste vier toernooivoogden

Daarop ging de raad van het toernooi zitten om de vier voogden te kiezen uit de vier landen, die aldaar de vier koningen van het toernooi genoemd werden. Ten eerste kozen zij van de Rijn de heer Wytzolff van Erbach, van Franken de heer Ernst van Grunbach, van Schwaben de heer Carl van Hewen, van Beieren de heer Jörgen van Wolffartzhausen. Over dezen vindt men geschreven, dat zij zeer eerlijk en vroom wijs, beroemd en mannelijke graven en ridders zouden zijn geweest. En toen zij uit hen gekozen werden, stuurden de raadsleden aan hen bericht dat zij naar hen toe moesten komen, hetgeen zij ook meteen

[26] “stuck”. Ook: ‘aspect’, ‘item’. Iets verderop wordt ‘stuck’ evenwel gelijkgesteld aan “artickel”.

deden. In de raad stond toen de heer Volrat van Schollenberg op. Vanwege de algemene raad een zeer welbespraakt, voornaam man, vandaar dat hem door de raad bevolen was om namens hen te spreken. Die vertelde hun hoe zij door de algemene raad van het toernooi eenstemmig tot zulke ridderlijke ambten gekozen waren. Hij vroeg hun vriendelijk en verlangde van hen, dat zij die goedwillig wilden ontvangen namens de rooms-keizerlijke majesteit, hun genadigste heer en de genadige heer van anderen. Waarop zij de ambten goedgunstig aanvaardden en de toernooi-eed zwoeren, zoals ook de andere raadsleden gedaan hadden. Zij kregen aldus ook een plek in de raad en werd hun toegesproken om het zesde artikel na het voorlezen van de vijf, vast te stellen, en daarna moesten zij naar de inhoud van hun ambt ieder deel in zijn omvang[27] en vier delen voor het Rijk[28] opschrijven, zo ver dat reikte, en aan alle adel het nieuwe ridderspel en toernooi verkondigen, en met genoegzaam bericht en ordening daarvan; dus dat een vrij toernooi gehouden werd te Maagdenburg, et cetera, zoals voorheen gemeld is, hetgeen de vier voogden onverdroten deden.

De vier voogden stelden de zesde regel op

Nadat de vier toernooivoogden gekozen waren en zij het ambt hadden aangenomen, vatten zij wederom de taak aan om de zesde regel op te stellen. Zij overlegden met elkander en erkenden eensgezind, dat voor wie van adel geboren en komaf is en een arme of vreemdeling het goddelijke recht verspert, of iemand daaraan hindert, terwijl eenieder van adel geboren aan eenieder ondersteuning en hulp moet verlenen, geldt, dat aangezien aan de gasten het buitenlandse landrecht niet kenbaar is, eeniedere heer zijn rechter en advocaat is, en het ver-

[27] "in sein begriff". Mogelijk is bedoeld dat het enerzijds om het geheel en anderzijds om een eigen deel ging. Ook: 'uittreksel'.
[28] "des Reichs". Onduidelijk.

schuldigd is om aan de gast gezwind rechtshulp te verlenen jegens zijn onderdanen, hierin God de almachtige en het goddelijke recht te overwegen, voor de arme zowel als voor de rijke, voor de verwant zowel als voor de niet-verwant, opdat het goddelijke en keizerlijke recht aan niemand ontzegd, onttrokken of versperd wordt. Wie deze regel schendt en verbreekt, door hem kenbaar en openbaar, zonder rekening te houden met zijn eer, moet in open toernooi voor de ganse menigte bestraft en geslagen worden. Ons artikel zij opgesteld met gunst van de keizerlijke majesteit, de vorsten en u allen.

Door de raadsleden zijn de zevende en achtste regel opgesteld

Nadat de voogden van het toernooi hun regel hadden opgesteld, zaten zij wederom neer om de twee toernooiregels op te stellen, zoals hun dan door de rooms-keizerlijke majesteit bevolen was. En zij erkenden als de eerste regel aldus: wie van adel geboren en komaf is en een kerk, klooster, weduwe of wees berooft, moet men met kracht voorhouden, dat eenieder die van adel geboren is, hen altijd ridderlijk voor geweld en onrecht moet behoeden en beschermen. Deze moet na aanwijzing van de gerechtigheid en vrijheid van het toernooi voor de ganse menigte daarvoor geslagen en bestraft worden. De tweede regel stelden de raadsleden eensgezind aldus. Wie van adel geboren en afkomstig is, iemand anders vijand wordt en onterecht vordering en aanspraak doet, die de raad niet naar orde van hem geëist heeft, of wanneer zulke rechten niet met oorlogsorde ingezet werden, en eensdeels de ander brandt en aan vrede[29] schade doet, met name aan wijn en graan, alsook degene die als een klaarblijkelijke straatrover bekend staat en vermaard is, met open of heimelijk getater, en een of meer van deze regels overschrijdt door zichzelf of de zijnen, zonder met zijn eer rekening te houden, die moet na uitspraak van de argumenten

[29] “frichten”. Vertaling onzeker.

van het toernooi in open toernooi daarvoor gestraft en geslagen worden.[30]

De secretaris van de keizer stelde de laatste vier regels op.

Toen nu de toernooiraadsleden de twee regels ook opgesteld hadden, nodigden zij meester Philips uit, de secretaris van de keizerlijke majesteit. Aan hem overhandigden zij de acht artikelen van het toernooi, opdat hij ze wilde aannemen en lezen. Daarenboven stelden en verordineerden zij nog vier artikelen, zoals zij die sierlijk, eerlijk en noodzakelijk achten te zijn voor genoemde triomf en het ridderspel. Hetgeen hij zich jegens de raad gewillig betoonde om te doen. Daarop nam hij een weinig bedenktijd en ving aan, de laatste artikelen op te stellen zoals de keizerlijke majesteit het aangezien en bevolen had. En voor het eerste van zijn artikelen stelde hij, dat wie van adel geboren en komaf was, en in het Rijk vernieuwing of molest wilde maken[31] en meer op het spel zou zetten[32] dan voor de algemene landsuitoefening juist en van oude herkomst was, hetzij aan vorstendommen, heerschappen, steden of andere gebieden, te water of te land, zonder medeweten en toestemming van de overheid als een Rooms keizer, ongeacht op welke wijze, waardoor de koopman bestraft en ook de aanpalende landen, samen met hun inwoners en nakomelingen beschadigd mochten worden aan lijf, goed of voeding, et cetera, naar de vrijheid van het toernooi in open toernooi daarvoor bestraft moet worden.

[30] Vertaling van de gehele passage onzeker, aangezien de zinnen in het origineel grammaticaal volledig onduidelijk zijn.
[31] “newung oder beschwärung”. Duidt feitelijk op revolutie.
[32] “aufsetzen”. Heeft vele betekenissen.

De negende en tiende regel stelde hij aldus vast

Wie van adel geboren en komaf is, ontwijfelbaar als een echtbreker wordt onderkend, hetzij in eigen huwelijkse staat of daarbuiten met andere echtgenotes of geestelijke personen; in zulk een hoedanigheid met hen te maken heeft; vrouwen of jonkvrouwen met woorden of werken schendt en smaadt, die moet na[33] bekendwording en de vrijheid van het toernooi gestraft en geslagen worden.

De elfde regel stelt hij aldus op

Wie van adel geboren en komaf is, die zijn stand anders voert dan via zijn adellijke renten en dienstgeld die hem zijn mannelijke erflast[34], dienstlast of eigendom jaarlijks kunnen opleveren, doch via zijn ridderlijke soldij en dienstgeld, mag dat met eer van vorsten en heren opslaan en bezitten.[35] Wanneer hij zich echter met koopmanschap, wisselen, verkopen en dergelijke zaken wil onderhouden of zijn inkomen vermeerderen, waardoor zijn adel gesmaad wordt en hij zijn onderdanen en andere buren[36] hun brood voor de mond afsnijdt, moet hij voor de adel verboden en niet toegelaten zijn. Wie zulks zou bedriegen en er tegenin mocht gaan, moet naar bekendwording van de vrijheid en gerechtigheid van het toernooi in open toernooi daarvoor gesmaad, bestraft en geslagen worden.

De twaalfde en laatste regel

Wie van adel wil rijden en toernooien, die niet vanwege zijn ouders - op zijn minst vanwege elke van zijn vier voorouders -

[33] Eventueel: ‘al naar gelang’.
[34] “erblehen”.
[35] De originele zin loopt niet. Dit lijkt de logische oplossing.
[36] “anstossern”.

edel van vader en moeder geboren is, alzo dat zijn acht voorouders edel zijn geweest en van afkomst waren, die mag met recht niet toernooien. Mochten er evenwel een of meerderen zijn die zulk een gerechtigheid verachten, zich er niet aan houden, met name vrijmachtig[37] en vertrouwend op hun nieuwe adel voortijdig inbreken en aan de oude geslachten gelijk willen zijn - die hun adel naar ordening zoals hiervoor vermeld, kunnen bewijzen -, die moeten na kennisname van de vrijheid bestraft en door iedereen in het toernooi geslagen worden. Dit stelde meester Philips als zijn vier toernooiregels en toen hij ze geordend had, nam hij de twaalf regels, in geschrift vervat en opgesteld naar genoegen van de raad van het toernooi, en droeg ze met hen allen gezamenlijk naar de keizerlijke majesteit en de vorsten van het Rijk die in het vrouwenvertrek zaten. Toen de keizer vernam dat de ordening en regels van het toernooi vastgesteld waren, liet hij daarbij de andere vorsten komen en liet ze voor hen openlijk voorlezen. Ze bevielen zijne majesteit en de vorsten allen goed, aangezien ze goed doordacht en voorzichtig beschreven en opgesteld waren. Daarop waren ze door de keizer geprivilegieerd en naar alle noodzaak bevestigd, om gemelde twaalf aspecten van het toernooi in eeuwigheid dusdanig zoals aangeduid is, stevig en steeds te behouden.

Hoe de Goten en Wenden wederom op de Hunnen zouden zijn afgestormd

De Goten en Wenden waren wederom door de Hunnen aangezocht om door heimelijk onderhandelen zich van de wil van het Rijk te ontdoen en zich bij de Hunnen aan te sluiten.[38]

---

[37] “gewaltiglich”.

[38] Onduidelijk. In de titel van de paragraaf lijkt ‘zufallen’ te duiden op ‘aanvallen’, en in deze passage juist op ‘aansluiten’. Het woord heeft diverse betekenissen.

Zo kwam bij de keizer met treffend en waar bericht terecht, uit Gotenland en Wenden, hoe zij de Hunnen wederom wilden binnenlaten, en daarop vijf der opperste hoofdlieden, namelijk drie priesters en twee advocaten, de ene uit Wultzdorff en eentje van Hohenklingen uit Schwaben hadden doodgeslagen. Toen de keizer de brieven onderzocht had, was hij zeer geschrokken en bezorgd over het geweld van de Hunnen. De tweede bezetting zou strenger zijn dan de eerste, en hij gebood in al zijn landen om wederom met macht en ijlings toegerust te zijn. Nu had de keizer evenwel aan de vorsten van het Rijk aan zo'n twintig man verlof gegeven om naar huis te rijden, zich uit te rusten voor het toernooi en ridderspel, met de opdracht dat eenieder met zijn adel wederom op voornoemde dag op het toernooi te Maagdenburg moest verschijnen en bij de herberg zijn. Onderwijl reed de keizer met andere vorsten om te jagen[39] van de ene plaats naar de andere, bij Embich, Angerhausen, Inndlingburg, Gotschlar en bij Maagdenburg, waar hij de vorsten de toernooiplaats aanduidde. De vorsten bij de keizer, die nog bij zijne majesteit gebleven waren, waren vrolijk, bedreven veel ridderspel met rennen en steken en meer van dat tijdverdrijf. Zulks echter werd door het vijandelijke gezantschap der Goten en Wenden teruggedreven en afkerig gemaakt. Ondertussen was hertog Hendrik van Frankrijk weggereden naar huis, in wie de keizer een bijzonder hoog vertrouwen had. Daarom zond hij hem ijlings bericht na, om om te keren. Zo deed hij ook aan de vorsten die nog bij hem waren kond, hoe de Goten en Wenden zich wederom op de Hunnen hadden gestort. Hij vermaande en smeekte hun ten zeerste, daar het toch de aangelegenheden van de gehele Rijk betrof, nog geduld te hebben en het beste te doen. De brief en het bericht kwamen aan bij[40] de hertog uit Franken teKüngszhofen. Meteen schreef de hertog zijn graven, vrijen, ridders en knechten, steden en standen in het land te Franken, dat zij zich zonder enig aarzelen

[39] "jagen und baissen". In feite identieke begrippen.
[40] "betraff".

moesten opwarmen[41] tot oorlogsorde, toegerust naar gelang noodzaak was, en hij bracht in tien dagen een bereden[42] uitrusting samen tot zo'n negentienhonderd paarden. Op de elfde dag reed hij weer naar de keizer. Onder dit rijvolk waren negenentwintig graven en heren, met de namen Ernst van Reineck, drie broeders van Wertheim, een van Haunberg, een van Babenberg, een van Treüblingen, een van Castel, een van Hanaw, een van Feichtwang, een van Schliffelberg, een van Landsberg, twee van Hohenlochen, een van Miltzenberg, een van Weiden, een van Blawen, een van Weinsberg, een van Absberg, een van Hirszberg, een van Limberg, een van Pickenbach, een van Gronbach, een van Haidegk, een van Suntfelden, een van Gruntloch, en nog zeer vele andere ridders en knechten, waarvan hij meer dan vijfhonderd bij zich had. Met dezen reed hij ijlings naar de keizer toe en vond hem met andere vorsten van het Rijk[43] bij Angermund op een mijl afstand op een heide liggen. Diverse kroniekschrijvers stellen, dat het op die plek geschied was waar thans Staudel gebouwd is. De bouw zou daar toen zijn aangevangen, en de bolwerken die hij in het leger gebouwd heeft, zijn de stad tot stut[44] genomen, en ik laat ze bestaan in hun waarde. In weinig dagen kwamen de Goten en Wenden naar de keizer met wel tweehonderd paarden, en met hen meer dan veertig wagens zonder enige begeleiding. Zij vielen aan zijn voeten neer om genade, met de volgende woorden: Allergenadigste heer en keizer, waarom of door welke oorzaak wil uwe keizerlijke majesteit, onze opperste heer op aarde, ons armen overvallen en met geweld verdelgen, over wie uwe majesteit toch altijd terecht zeer machtig kan zijn. Wij verschijnen hier zonder begeleiding om genade van uwe keizerlijke majesteit, en begeren genadiglijk te horen of zulk een handeling door ons

---

[41] "aufwärn". Vertaling onzeker.
[42] "raisigs gezeügs".
[43] Onduidelijk, de betekenis is tweeledig.
[44] "stür". Vertaling onzeker.

tweeënzeventig namens alle landschappen en landen schriftelijk of mondeling niet verantwoord kan worden. Nu wij naar onze mening zo goed mogelijk gehandeld hebben, zo late uwe keizerlijke majesteit het de andere armen en rijksingezetenen niet ontgelden, noch tot schade komen. De handeling is dan allereerst voor onze lichamen en levens gewroken: wij smeken om genade van de arme gemeente[45], om uwentwege en niet voor ons, want wij hopen uwe keizerlijke majesteit te berichten dat wij goed gedaan hebben, en zulks naar waarheid aanduiden. Anders bekennen wij ons toegeeflijk aan vermetelheid. Daarom vragen wij bij uwe keizerlijke majesteit genade, en hopen dat die ons na genadig verhoor en bericht medegedeeld wordt en niet ontzegd.

Hoe de Goten en Wenden zich met de keizer goedig verdroegen

Toen nu de Goten en Wenden hun redevoering zo vermetel en onversaagd gedaan hadden, was de keizer zeer vertoornd. Hij wilde hen allen gevangen laten nemen. Daartegen echter waren diverse vorsten en raadsleden. Zij milderden de toorn van de keizer en spraken, dat hij hen met zachtmoedigheid en zonder toorn zelf zou aanspreken, aangezien zij zichzelf als zulke doodslaanders erkenden. En zouden zij dat met eer en passendheid niet kunnen verantwoorden, dan zou hij hen met recht en

wider warn aber etlich
ſer ſeinen zorn vnd ſprachen/ er ſolt ſy mit ſenfftmütikait vñ on
zorn ſelbs anſprechen dieweil ſy ſich ſelbs für ſolche todſchlaher
erkanten/ das wurden ſy mit eern vñ füg nit mögen verantwur
ten/ als denn möcht er ſy mit recht vnd nit mit fräuel fängklich

niet met wrevel gevangen kunnen laten nemen en met hen beschikken naar zijn wil en welgevallen. Zo volgde hij hen en sprak: Om welke redenen, gij nieuwe christenen, zijt gij zo stoutmoedig, moedwillig en schandelijk, dat gij u besmeurt met

[45] Onduidelijk.

het bloed van de gezalfden, en de knechten van God de almachtige en de priesters u door ons toegezonden, hebt doodgeslagen? Ook onze advocaten en hoofdlieden zijn aldus gedood en omgebracht. Wat moeten, kunnen, of mogen wij ons voor goeds aan u getroosten, nu gij God in de hemel, uw Schepper, en ons als de opperste heer op de aarde negeert. Het is zaak, dat wij de reden vernemen die terecht genoegzaam is, anders zal het u hier slecht vergaan.

Antwoord der Goten en Wenden

Daarop spraken zij: Allergenadigste keizer, om drie redenen willen wij beweren en uitleggen, en hopen dat dit waarlijk genoegzaam is, dat wij hen uit enigszins onstuimig[46] gemoed hebben doodgeslagen. En ten eerste, dat wij uwe keizerlijke majesteit huldiging gedaan, geprezen en gezworen hebben om voor uwe keizerlijke majesteit schade af te wenden en het gunstige te doen.[47] Bovendien heeft uwe keizerlijke majesteit ons brief en zegel gegeven, samen met diverse vrijheden. Zo willen wij bewijzen en aantonen met hun eigen handschriften, dat zij[48] brief en zegel van uwe keizerlijke majesteit hebben willen onderdrukken en tenietdoen[49], zodat het ons geenszins heeft gepast om te dulden dat wij, onderdanen van uwe keizerlijke majesteit, zouden beleven dat wij onze eigen heer

[46] "gähem". Heeft vele betekenissen, waaronder: 'gezwind', 'listig', 'monter'.
[47] "schaden" en "frummen" zijn begrippen die vaak samen gevonden worden en een tegenstelling aangeven als van winst en verlies. Nu wordt in het origineel "Wenden" geschreven, die als volksgroep naast de Goten in dit werk een rol spelen. Vermoedelijk had hier 'wenden' moeten staan, ook omdat het een antwoord van de Goten én de Wenden betreft.
[48] Niet nader aangeduid wie het betreft.
[49] Onduidelijk.

ervan zouden horen beschuldigen dat hij zijn zegels breekt. Ten tweede, dat zij het alle vijf eendrachtig hebben gewaagd om alle vrijheden en privileges die ons door uwe keizerlijke majesteit gegeven zijn, af te nemen, en ons ook al onze goederen met rente, schuld, plicht en diensten te bezwaren, en ook het tribuut en de belasting die wij vroeger aan de Hunnen hebben moeten geven, bezwaarlijk[50] wederom op ons aan te slaan, reden waarom uwe keizerlijke majesteit en het ganse Rijk vele en grote onkosten en onrust gehad hebben om ons daarvan te ontdoen. Daarenboven hebben wij ons altijd en meermalen aangeboden om in deze handel in alle redelijkheid uwe keizerlijke majesteit ter wille te zijn, voor zover wij geloofwaardig mandaat en boodschap zouden hebben. Dat alles heeft ons niet mogen helpen, noch bevorderen. Zij hebben het gewaagd om in naam van uwe keizerlijke majesteit valse edicten[51] voort te brengen, die hun door ons welgemeend en serieus geweigerd waren. Ten derde maakten zij over ons een heimelijke opzet om ons in rechte voor uwe keizerlijke majesteit te dagen, en ondertussen hebben zij ons onverhoeds en ongeremd[52] door hun eer willen overvallen, vermoorden en doodslaan, waarover wij evenwel via iemand anders bericht en waarschuwing aangaande hun valse, heimelijke bond door brieven en geschriften, God zij geloofd, hebben gevonden, waarop wij besloten om aldus naar waarheid acht te slaan op hun heimelijke, verraderlijke aanslag, zoals uwe keizerlijke majesteit dat alles hierbij in geschrift en brief zelf kan onderkennen, die wij voor uwe keizerlijke majesteit insluiten om te lezen. Zulks heeft ons genoopt en bewogen tot toorn, en het is niet onredelijk dat wij hen doodgeslagen hebben en ons leven daarmede van hen bevrijd hebben. Wij hopen jegens God de almachtige daarmede geen geweld te hebben gedaan[53]. Doch

[50] Lees: die een zware last vormen.
[51] “ban”. Vertaling onzeker. Heeft vele betekenissen.
[52] “unbewart”.
[53] “gefränelt”. Vermoedelijke zetfout voor ‘gefrävelt’.

nu wij onszelf gericht hebben, begeren wij genade om voor de keizerlijke majesteit te bekennen dat wij de doodslaanders zijn, en niemand anders. En voordat uwe majesteit ons derhalve enige straf aan lijf of goed oplegt, zo smeken wij met grote onderdanigheid om hun eigen handschrift, hun registerbrief en zegel en al hun heimelijke verbonden en moorddadige aanslagen te lezen en genadiglijk te overdenken, waarmede wij ons, arme onderdanen, aan uwe keizerlijke majesteit overgeven en genade en vergeving begeren.

Hoe de keizer andere hoofdlieden aanstelt en hen naar Goten en Wenden stuurt

Nadat de Goten en Wenden bij de keizerlijke majesteit hun handelwijze zo dapper in waar geschrift en met woorden naar voren brachten, nam de keizer de daar neergelegde brieven en geschriften in zijn handen en liet ze voorlezen. Hij bevond dat de kwestie een zodanige gedaante had, dat hij hun ditmaal weinig smaad kon toebemeten. afgezien van de schande dat zij zelf bekenden en zich in genade overgaven. Derhalve matigde hij zijn toorn jegens hen en sprak: Is het zoals gij ons met woorden en geschriften bericht hebt, zo willen wij de dingen op dit moment goedig laten rusten en in genade laten aanstaan. Mocht het echter anders zijn dan gij ons thans te kennen geeft, zullen wij de nieuwe hoofdlieden die wij over u stellen, bevel geven om zulks te bestraffen en serieus te wreken. Dat moet gij gewaarworden. En daarop stel ik u onder de hoofdlieden graaf Ludwig van Lupfen, graaf Praunen van Eberstein, de heer Fredrik van Zimer en de heer Eberhart van de Heu. Aan deze vier moet gij zweren in onze naam getrouw en gehoorzaam te zijn, en keer ditmaal weer met hen naar huis en pacht en zet hen in als onze advocaat. Wees hun getrouw. Op die wijze zullen zij het u ook zijn. Zo willen wij de kwestie op deze afspraak in genade laten rusten.

Hoe de keizer wederom uit het veld trok naar Gotschlar

Daarna brak de keizer met zijn vorsten en heren bij Angermund in het veld weer op, op een donderdag na St.-Andreas[54]; beschikte de toernooivoogden en beval hun het aangeslagen toernooi om te roepen en uit te schrijven in alle oorden van het Rijk. Wie wilde toernooien, moest zich op de zondag na de Heilige Driekoningendag[55] te Maagdenburg bij de herberg toegerust bevinden. Want op maandag en dinsdag[56] moest men paraat zijn en beschouwen, en daarna op woensdag en donderdag[57] toernooien. Zulks geschiedde na de geboorte van Christus onze Heer, in het negenhonderdvierendertigste jaar. Indertijd reed de keizer naar Gotschlar met talrijke vorsten; en zijn zoon, hertog Otto, met talloze jonge vorsten naar Quedlinburg, Narthausen en Embick. De andere zoon, hertog Hendrik, reed met vele vorsten en anderen van adel naar Brunswijk en naar het vorstendom tussen Teutscheger en Leun. Doch het merendeel der vorsten, graven en de ridderschap reed naar Halberstadt, Wengerod en Maagdenburg. Daar lagen zij met kerstmis en verdreven de tijd met rennen en steken en ander tijdverdrijf, tot aan de tijd van het toernooi. Ondertussen had ook meester Philips de vrijheid en gerechtigheid van het toernooi met alle inhoud ordentelijk en goed in schrift vervat en opgesteld. Hij bracht zulks voor de raad van het toernooi om te lezen en ze te laten verbeteren.

---

[54] “nach Andree”. Is 20 juni.
[55] Op 6 januari.
[56] “Erichtag”. Het betreft de ‘dies Martis’ (de dag van Mars). Mogelijk gekozen omdat Mars de oorlogsgod is, dus de god van de strijd.
[57] “pfintztag”.

De opstelling van de vrijheid en gerechtigheid van het toernooi

De vrijheid[58] van het toernooi moeten zo gehouden worden, dat de stad en plaats waar men nachtverblijf ontvangt, voor zover het die plaats, verdedigingswerk[59], ommuring, dwinger[60] en ban[61] betreft, gevrijwaard zijn voor allen die de ban bezoeken; ketters, moordenaars en verraders uitgesloten. Zulk een vrijheid moet worden uitgeroepen voor en na de veertiende dag. En de plaats waarop men wil toernooien, moet in de weken waarin men bereid is en getoernooid moet worden, voor alle vrijheid gevrijwaard zijn voor allen die daarop te doen hebben, naar de inhoud van de vrijheid van het toernooi. Er moet ook in die tijd op de plaatsen geen ander toernooi worden genoten, dan dat het juiste toernooi wordt gehouden. Er mag ook niemand bij zijn adellijke trouw zonder te hebben gebiecht in het toernooi rijden. Ook mag geen enkele onadellijke man verschijnen, schouwen of rijden, op straffe van twintig zilveren marken en het vervallen van paard en toernooiuitrusting. Weet ook, dat het de rechtsregel van het toernooi is, dat wie toernooien wil, tot op vier voorouders edel geboren en van komaf moet zijn, of hij mag met recht niet toernooien. En wanneer een toernooigenoot een boerin of burgerdochter tot echtgenote neemt, mag hij met recht zolang hij leeft niet toernooien, en evenmin hun kinderen tot in het vierde geslacht. Heeft hij echter broeders of vrienden

---

[58] Hier lijkt een andere betekenis van “freyhait” te worden bedoeld, namelijk ‘locatie’.

[59] “riegel”.

[60] Een bolwerk.

[61] Betreft een district waarover een banheer of rechter machtsuit-oefening heeft.

van wie er één toernooit, dan moet die in zijn plaats eenmaal gestraft worden. Dat wit de eigenschap van het wapen. Er mag ook op ieder toernooi niet meer dan één helm van een geslacht inrijden en toernooien. Daarvan moet vanwege algemeen geslacht[62] tot het toernooi gehouden worden, een edelman met twee paarden, een ridder met drie paarden, een heer met vier paarden, een graaf met zes paarden. En hetgeen eenieder daarenboven heeft, komt uit eigen buidel. En wanneer er in een geslacht iemand is die van de twaalf regels voornoemd één of meer tegen zich heeft of kent, en daarenboven toernooi zoekt, en wil hij voor[63] zijn broeder, neef of een ander van zijn wapen laten toernooien, dan moet zijn gezelschapsknecht een heraut aannemen en hem de straf van zijn verdienste verkondigen. Zodra men zijn wapen waarneemt, moet hij daarom geslagen worden. Wil hij dan zulk een straf in plaats van zijn vriend dragen, dan moet de heraut dat aan de voogd verkondigen waaronder hij gehorig is, opdat hij des te genadiger wordt gehouden. Ook moet een heraut die men schouwt en aan de helm en have van het schild kan herkennen, in het openbaar uitroepen en verkondigen dat een vrome edelman onder dit sieraad[64] toernooit, en in plaats van een van zijn goede vrienden (die hij met name moet benoemen) geslagen wordt, opdat vrouwen en jonkvrouwen en de hele menigte moge merken, dat de vrome edele in plaats van een ander, zijn vriend, gestraft wordt. Wanneer echter iemand voor zichzelf wil toernooien, dan staat men hem dat toe.[65] Diegene echter wordt verworpen, net als anderen van zijn wapen, die naar het toernooi komen en strafbaar zijn. Komen zij, dan ontvangt men hen; komen zij niet, dan maant men hen voor een tweede toernooi; blijven zij dan weg, dan maant men hen tot het derde. Het ganse geslacht is het verschuldigd om in het toernooi aan hun hoofdman te

---

[62] Onduidelijk.
[63] “für”. Vermoedelijk is bedoeld: ‘in plaats van zichzelf’.
[64] “klainet”, ‘kleinood’.
[65] Onduidelijk.

antwoorden, of twee in zijn plaats voor bestraffing te sturen. Indien echter een gans geslacht zulk een mening veracht en negeert, wordt het uit alle gemeenschappen en gezelschappen uitgesloten, alsook wie van dat geslacht mettertijd zou trouwen[66] dat wil zeggen, ook al hun kinderen en nakomelingen zolang tot zij in genade van de toernooirechters terugkomen, of hun wegblijven voor hen met recht voleinden, en wanneer zij in rechte wederom worden toegelaten, moeten en behoren zij zich opnieuw in de broederschap in te kopen. En wanneer de tijd komt dat men moet toernooien en met name bij de herberg is, moet eenieder die een nieuwe genoot is en toernooien wil, naar de toernooivoogd gaan waaronder hij ressorteert en zich laten inschrijven. Daarbij moeten drie herauten zijn, hetgeen hem een Rijnse gulden kost. Hij moet ook garanderen dat hij geen aanvallend of bijtend paard in het toernooi brengt, of hij staat onder straf en moet daarvoor geslagen worden. Ook moet al zijn toernooi-uitrusting zo ingericht zijn, dat een ander zonder schade blijft, zodanig, dat ze noch steekt, noch snijdt, en mag hij geen andere waar gebruiken dan zijn zwaard en werpspeer. Die moeten naar gelijke toernooimaat gemaakt en bezichtigd zijn. Wanneer hij daarna laat opstellen en schouwen, moet hij de heraut een Rijnse gulden geven van zijn kleinodiën. Wanneer hij geschouwd is, bereden en getoernooid heeft, moet eenieder zich bij zijn toernooivoogd vervoegen die hem bij adellijke trouw zijn toernooibrief verordineerd heeft. Een van de vier vorsten of zijn advocaat moet erbij zitten om de brief uit te geven. Ook moeten daarbij de vier toernooivoogden zitten, de vier van de ridderschap van de vier landen van het Rijk, die het bij hun eed moeten houden dat zij bij hun weten geen toernooibrief zullen laten volgen aan wie daarvoor niet getoernooid heeft. Doch aan geen enkele vorst mag men een brief geven. De reden is, dat hij met ontbloot hoofd en met een krans zal inrijden om te toernooien, een koning onder zijn

[66] “weibte”.

kroon.[67] Er mag ook geen koning of vorst in de twaalf gezelschappen zijn, doch wanneer hij toernooit, moet hij dat doen als een andere gast bij de gezelschappen die hem medegedeeld worden. En wanneer zulks ingericht is, moet men komen dansen en steken, zoals bij zulk een vreugdespel past. Ook moet de dank worden gegeven uit de vier landen. Aan deze moeten de oude toernooivoogden hum ambt en rekening opgeven, eenieder in tegenwoordigheid van drie van zijn toernooigenoten uit zijn kwartier. Daarmede moet een toernooi aangevangen en geordend worden. Doch wanneer men voor het toernooi toegerust is, moet men naar de scheidsrechters[68] gaan en tussen de touwen acht uitkiezen, uit ieder land twee: de vier scheidsrechters en de vier tussen de touwen, totdat men ingedeeld is. En wanneer men ingedeeld is en men zijn plaats inneemt, moeten degenen tussen de touwen het touw afhakken en hen dan laten toernooien, en bestraffen wie aldaar strafbaar zijn. Wanneer het gedaan is dat de scheidsrechters weer laten opstellen, moeten zij hun werpspeer laten vallen en eenieder naar zijn zwaard grijpen en elkander de kleinodiën afhakken. Wanneer ook dat geschied is, gaan de hekken omhoog en wordt het toernooi gehouden.

Dit is het bericht en verslag in het kort over de gekozen scheidsrechters en degenen onder de touwen

Toen de raadsleden van het toernooi zulk een vrijheid en ordening van meester Philips gehoord hadden, beviel hun de aankondiging goed. Zij gingen zitten om te beraadslagen over wie er wilde toernooien en zich voor het toernooi hadden laten inschrijven. Het geschiedde op de zaterdag, wanneer men op maandag wilde opstellen en schouwen. Toen bleek, dat het er

[67] Onduidelijk.
[68] “grieszwertln”. Dezen konden een ‘griesstange’ tussen de vechtende partijen werpen, wanneer de strijd te verhit werd.

aan helmen teveel zouden worden in twee of drie toernooien, en werd besloten dat men op dinsdagnamiddag één, en op woensdag twee, op de donderdag het laatste toernooi zou houden. Daartoe kozen zij als scheidsrechters voor het eerste toernooi graaf Ellinger van Wirgenstein, van Schwaben graaf Jörgen van Luppen, uit Franken graaf Ernst van Zigenheim, van Beieren graaf Hendrik van Reinstram. En tussen de touwen kozen zij van de Rijn de heer Hendrik van Abenrath, van Schwaben de heer Wolff van Hohengeratzegk, uit Franken de heer Wilhelm van Hanau, en van Beieren de heer Maurits van Parsberg. Voor het tweede toernooi kozen zij tot scheidsrechters de heer Hans Wolff graaf tot de Mark van Franken, graaf Ernst van Hartenstein van Schwaben, graaf Otto van Zolrn van de Rijn, en van Beieren graaf Endris van Rottal. En tussen de touwen kozen zij van de Rijn de heer Michel, van Schwaben de heer Gibfrid van Zimer, van Franken de heer Engel van Sentzheim, uit Beieren graaf Johan van Ortenberg. Voor het derde toernooi kozen zij tot scheidsrechters graaf Caspar van Horn uit Rijn, graaf Melchior van Wertheim uit Franken, graaf Jörgen van Werdenberg uit Schwaben, en graaf Fridrich van Andechs uit Beieren. En tussen de touwen[69] wilden zij uit Franken een heer van Kollern, uit Schwaben de heer Hans van Hohenloch, van de Rijn de heer Jörgen van Klingenberg, en van Beieren de heer Wilhalm van Closen. Voor het vierde toernooi wilden zij als scheidsrechters graaf Herman van Sen van de Rijn, graaf Niclas van Altenburg van Franken, de heer Marquart van Hewen van Schwaben, graaf Herman van Gronsbach van Beieren. En tussen de touwen wilden zij van de Rijn de heer Sighart van Pag, van Franken de heer Antoni van Rindsperg, van Schwaben de heer Diebold van Falkenstein, en van Beieren de heer Albon van Fraunberg.

---

[69] “sail”. Vertaling onzeker, heeft vele betekenissen: ‘teugels’, ‘zeilen’, ‘netten’, ‘riemen’, ‘zwepen’.

De gekozen ridderschap en vrouwen voor de schouw[70]

Toen de scheidsrechters en degenen tussen de touwen allen gekozen waren, kozen zij daarna uit de vier landen vier ouden en vier jongeren, die samen met de voogden, vrouwen en jonkvrouwen en de herauten de kleinodiën moesten helpen schouwen: van de Rijnstram de heer Ernst van Vermund als een oude, en de heer Ludwig van Helmstat als een jonge; van Franken de heer Fridrich van Bibra als een oude, en de heer Wilhalm Fuchs als een jonge; van Schwaben de heer Caspar van Bodman als een oude, en de heer Christof van Hatstat als een jonge. Van Beieren de heer Ludwig Stauffer als een oude, en de heer Andreas Ahaimer als een jonge. Daarna kozen zij voor de schouw de vrouwen en jonkvrouwen. Uit Rijnstram mevrouw Margareta van Zolr, een weduwe; mevrouw Agnes van Helfenstein; de heer Jörgen van Zimer, gemaal; en jonkvrouwe Martha van Winderweich. Van Franken van Sicht, weduwe; mevrouw Elszbet van Thüngen; de heer Hans, gemaal tot de Altmannstein; en jonkvrouwe Martha van Wolfskel. Van Schwaben mevrouw Barbara van Pappenheim, weduwe; mevrouw Anna van Rechberg; de heer Sigmund van Bernau, gemaal; en jonkvrouwe Katharina Nothafftin[71]. Van Beieren mevrouw Margret van Seuberszdorff, weduwe; mevrouw Magdalena van Treuchtlingen; de heer Eberhart van de Haag, gemaal; en jonkvrouwe Angnes van Ansberg. Toen zij aldus degenen van de ridderschap, en ook de vrouwen en jonkvrouwen hadden gekozen[72], gingen zij naar de keizer en de vorsten, gaven het in zulk een ordening aan en lieten uitvoerig alle vrijheid, gerechtigheid en voorbereidingen van het toernooi horen, hetgeen aldus werd ingewilligd en bevestigd. En de keizer met de vorsten bevalen hun, dat zij zouden verkondigen en uitroepen wie voor de toernooischouw verordineerd was,

[70] “beschaw”, mogelijk is de ‘jury’ bedoeld.
[71] “nothafftin”. Een adellijk geslacht.
[72] Immers 8 mannen, 8 vrouwen en 8 jonkvrouwen.

opdat zij zich op de maandag tussen tien en elf uur wilden vervoegen bij een Roomse keizer en de vorsten van het Rijk laten mandaat geven en schouwen.[73] Op maandag liet de keizerlijke majesteit mandaat geven aan driehonderdnegentig helmen. Onder dezen waren elf vorsten, namelijk drie hertogen van Sachsen, twee Paltsgraven van Saxen, een Paltsgraaf van Türingen, een vorst van de Rijn, drie van Anhalt en een van Holstein, met vierentwintig graven en heren, en de anderen waren ridders en knechten. Een Paltsgraaf liet mandaat geven aan vierentachtig helmen. Onder dezen waren zes vorsten, namelijk een hertog van Lotaringen, een hertog van Bar, een vorst van Armeacka, een graaf van de Champagne, een markgraaf van Pontania en een vorst van Sumei, met nog zeventien graven, en verder waren er ridders en knechten. Een hertog uit Franken gaf mandaat aan tachtig helmen. Onder dezen waren acht vorsten, zijn broeder en zijn zoon, een hertog uit Bohemen, een hertog van Meron, een vorst uit Holland, een markgraaf uit Meissen, een vorst uit Vlaanderen en een van Westfalen. Een hertog uit Schwaben gaf mandaat aan tweeëntachtig helmen. Onder dezen waren negen vorsten, namelijk van Degk, een hertog van Landsberg, een hertog van Schiltern, een hertog van Mümpelgart, een hertog van Zerin, een markgraaf van Ferrer, een vorst uit Vechtland, een markgraaf van Mirandel en een landgraaf in Elzas, met drieëndertig graven, en verder waren er ridders en knechten. Een hertog van Beieren gaf mandaat aan zesennegentig helmen. Onder dezen waren veertien[74] vorsten, namelijk twee hertogen uit Bohemen, een hertog uit Krabat, een markgraaf uit Oostenrijk, drie hertogen van Meron, een markgraaf uit Merhern, een vorst uit Brabant, twee markgraven van Burgau, een landgraaf van Leuchtenberg en een landgraaf in Elzas, met nog negentien graven en heren, en verder nog ridders en knechten. Daarna gaf de zoon van de keizer aan de hertog

[73] De originele zin loopt niet.
[74] De opsomming geeft dertien.

Hendrik van Saksen mandaat over honderdentwaalf helmen, onder wie vijf vorsten waren, een hertog van Kravat, twee vorsten uit Vorder Reüssen, een uit Westfalen, een markgraaf uit Meichsen, een Paltsgraaf van Egkersberg, en de vorsten van Ruggen, met zesentwintig graven en heren, samen met ridders en knechten. Daarna gaf een hertog van Bourgondië mandaat aan zesenzestig helmen, onder wie zes vorsten waren; een uit Pickardië, een van Barbon, een van Albanson, een van Suffer, en twee van Jenf, met acht graven en heren. Daarna gaf een hertog van Lotharingen mandaat aan achtenveertig helmen, onder wie vijf vorsten waren, een vorst van Dolosa, een hertog van Ban, een hertog van Mümpelgart, een vorst en graaf uit Champagne, en een markgraaf van Pontania met acht graven en heren. Een hertog uit Bohemen gaf mandaat aan negenenzestig helmen, onder wie zeven vorsten waren, een markgraaf van Oostenrijk, een hertog van Poln[75], een hertog te Steir, twee markgraven te Merhern en twee markgraven te Landwin met zestien graven en heren, samen met ridders en knechten. Daarna gaven twaalf graven in het Rijk mandaat aan honderd-achtentwintig helmen. Dat waren graaf Hongbrecht van Vlaanderen, een graaf van Artois, een graaf van Namen, een graaf van Kleef, een graaf van Habsburg, een graaf van Bouent, een graaf van Savoie, een graaf van Felentz, een graaf van Westerburg, een graaf van Nassau, een graaf van Trumberg, een graaf van Gülch, met diverse ridders en knechten. Nog andere graven gaven mandaat aan vrijen, ridders en knechten; zoveel, dat er meer dan tweeduizend helmen op de vier toernooien kwamen, en op dezelfde dag opgesteld en geschouwd werden.

Toen men wilde beginnen met het schouwen van de helmen en kleinodiën, werd daartoe Jörg Schwabland verordineerd, indertijd de ervarenste heraut in het Rijk, van wie men wist te zeggen dat hem bevolen was dat hij alle toernooivrijheid en gerechtigheid moest oplezen en openlijk verkondigen, en

[75] Steeds onduidelijk of de namen op de landen betrekking hebben, dan wel eigennamen zijn.

daarbij ook moest uitroepen dat zulk[76] een straf dit keer niet moest worden aangewend tot aan het volgende toernooi. In het bijzonder moest het thans en in dit toernooi een broederlijk ridderspel genoemd worden en zijn, waarin zich goede heren en vrienden leren om elkander in ridderlijke eer te kennen.

Ook moeten alle rechten hierin gans dood en begraven zijn, nijd en haat en alle arglist beslist vermeden blijven, en men moet elkander goedig ontvangen. En wanneer zulk ridderspel iemand voortaan bevalt, dan mag hij zich onder de twaalf ridderschappen mengen.

Hoe men indeelt en op de dinsdag aanvangt met toernooien

Toen nu dat alles verkondigd en uitgeroepen was, zette men de helm wederom af, en bereidde eenieder zich voor om zo sierlijk als het hem mogelijk was, op de baan van het toernooi te komen. En toen men op de dinsdag na het eten het toernooi wilde aanvangen, was de indeling zo gemaakt, dat de rooms-keizerlijke majesteit zou toernooien met de zijnen, en dat aan hem driehonderdveertig helmen aan heren en ridderschappen van zijn land en oord moesten worden gegeven. Op woensdag werd ingedeeld, dat voor het eten een Paltsgraaf zou toernooien met de zijnen, een hertog van Lotaringen met de zijnen, een hertog van Bourgondië met de zijnen. Aan hen waren toebedeeld tweehonderdacht helmen aan heren en ridderschappen van hun land en oord. Na het middagmaal werden ingedeeld een hertog van Schwaben met de zijnen, de zoon van de keizer met de zijnen, en de twaalf graven met de hunnen. Aan hen werden toebedeeld driehonderdtwintig heren aan helmen en ridderschappen van hun land en oord, die met elkander zouden toernooien. Op de donderdag werden ’s morgens ingedeeld om te toernooien een hertog van Beieren

[76] Onduidelijk.

met de zijnen, een hertog van Bohemen met de zijnen. Aan hen werden toebedeeld vierhonderdvijfendertig helmen aan heren en ridderschappen van hun land en oord, zodat op de donderdag de toernooien gans voleindigd en voorbij waren.

Hoe men ’s nachts de dank bij de dans uitsprak

Na het toernooi op donderdagnamiddag hield men een dans om twaalf uur. Daarbij waren vele vorstinnen, gravinnen, edelvrouwen en jonkvrouwen. Het was goed om te geloven dat zij allen naar sierlijke en adellijke zeden opgemaakt en gekleed waren. Men ving aan met dansen en de dank uit te spreken. Toen gaf men aan de vier nieuwe toernooivoogden de eerste dank. Een jonkvrouwe van Aschgania aan een graaf van Siltz van Helffenstain in Schwaben. Deze liet een toernooi uitroepen voor de volgende St.-Jacobsdag over drie jaar, en bepaalde die voor Ravensburg. De tweede dank gaf de vrouw van een graaf van Ilberg aan een graaf van Sultzbach. Deze liet zijn toernooi uitroepen voor de volgende voor hem bepaalde[77] over drie jaar, en bepaalde die voor Regensburg. De derde dank gaf een jonkvrouwe van Reinegt aan een graaf van Eberstein uit Saksen. Deze liet zijn toernooi uitroepen voor de volgende voor hem bepaalde over drie jaar, en bepaalde die voor Wirtzburg. De vierde dank gaf een jonkvrouwe van Schwartzenburg aan een graaf van Sarwerden. Deze liet zijn toernooi uitroepen voor de volgende voor hem bepaalde over drie jaar, en bepaalde die voor Trier. De andere vier dankbetuigingen gaf men aan de edelsten, namelijk een hertogin van Franken gaf haar dank aan de Roomse keizer. De tweede dank gaf de gemalin van de keizerlijke majesteit uit aan een Paltsgraaf bij de Rijn. De derde dank gaf een jonkvrouwe van Meichsen aan een hertog van Franken. De vierde dank gaf een vorstin van Beieren aan een hertog van Lotaringen. De vier navolgende dankbetuigingen gaf

[77] Onduidelijk.

men uit aan de vier landen die het gouden zwaard gewonnen hadden. Een jonkvrouwe van Saltzwedel gaf aan de heer van Fintzingen van de groep aan de Rijn de dank, en daarbij een gouden zwaard. De tweede dank en een gouden zwaard gaf een vrouwe van Blawen aan een graaf van Sultz van de groep van Schwaben. De derde dank en een gouden zwaard gaf een jonkvrouwe van Bamberg aan een ridder van Kamer van de groep van Beieren. De vierde dank en een gouden zwaard gaf een vrouwe van Achsberg aan de ridder van Vestenburg van de groep te Franken. De vier gouden zwaarden kostten duizend gulden. Die moesten zij in hun toernooi-uitrusting winnen. Nog vier dankzeggingen gaf men uit aan degenen die toegerust met het zadeltuig[78] uit de vier landen naar het toernooi waren gekomen. De eerste gaf een jonkvrouwe van Westfalen aan een hertog van Schwaben. De tweede gaf een vrouwe van Ingelheim aan een heer van Plawenden in Franken. De derde gaf een jonkvrouwe van Orblingen aan een graaf van Reiffenburg aan de Rijn. De vierde gaf een vrouwe van Landsberg aan een heer van Grünhaag in Beieren. Daarna ving men aan met dansen en gaf de eerste dans aan een hertog van Beieren met de dochter van de keizer. Daarna deed eenieder naar ordening een dans met de vrouwen en jonkvrouwen die hun de dank hadden gegeven, en werd de avond met vreugde, alle sier en eer verdreven. Op de vrijdag en zaterdag scheidden de gasten weer van daar, met verlof van de Roomse keizer, doch voordat de vorsten wegreden, gingen zij naar de keizerlijke majesteit. Met name de vier van Franken, van de Rijn, van Schwaben en Beieren verlangden en vroegen zijne majesteit dat hij hun met zulk een toernooivrijheid en gerechtigheid wilde privilegiëren en bevestigen, samen met andere voordelen van het Heilige Rijk, hetgeen hij aldus gewillig deed en hen met brieven en zegels genadiglijk en noodzakelijk voorzag, met grote dankzegging dat zij hem en het Rijk te hulp en eer waren gekomen en gehoorzaam verschenen waren. En op die wijze is het sierlijke

[78] “basten”.

en loffelijke ridderspel van het toernooi tot de vier vorstendommen gekomen en aan hen gewijd, en zijn de genoemde vorsten als de eerste opperste voogden van het toernooi vastgesteld geworden. Dezelfde vrijheid, brieven en zegels hebben zij nog bewaard tot op de huidige dag. Het is geschied naar men telt na de geboorte van Christus onze Heer, negenhonderdenveertig jaar.

Gedrukt en voltooid in de keizerlijke stad Augsburg,
op de dertiende dag van de maand november
van het jaar na de geboorte van Christus,
onze Heer, het duizend vijfhonderd-
enachttiende jaar.